

V. РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

Оксана ГАВРОШ,
мистецтвознавець

ВИСТАВКОВИЙ ПРОСТІР УЖГОРОДА: РУХ ПО ГОРИЗОНТАЛІ

Мистецький простір Ужгорода має доволі широкі кордони. Найменший обласний центр України може похвалитися активним мистецьким життям та конкурувати за якість культурного продукту з іншими українськими мистецькими центрами. Проте, як формувався і чим «дихає» виставковий простір Ужгорода сьогоднішня наша розповідь.

Як усе розпочиналось...

У середині XIX століття Ужгород – містечко Австро-Угорської імперії, населення якого ледь перевищувало 8 тис. чоловік («Географічний словник Угорщини», 1851 р.). Ситуацію у галузі образотворчого мистецтва важко назвати сприятливою, адже художників з професійною освітою було настільки мало, що годі говорити про середовище, яке впливало на її розвиток. Історики відзначали зростання утисків та повальну мадяризацію, особливо серед місцевої інтелігенції. При цьому переважна частина дослідників вказували на її інертність, пасивність, небажання працювати на ниві народної освіти та плазування перед властями. Найбільшим культурним центром, де відбувались театральні вистави, концерти, бали, виставки, збори і засідання громадських організацій у той час був Комітатський (жупний) будинок з просторими кімнатами та великим Історичним залом. У двоповерховій класицистичній будівлі 1809 року (загальна площа – 3289 м²) розміщувалась адміністрація Ужанського комітату, тож довгий час це був центр громадського та культурного життя.

Ситуація у культурному та мистецькому житті Ужгорода різко змінилась лише у 1920-х роках завдяки діям чехословацького уряду та його ліберальної політики щодо українців. Після відчутного занепаду крайової культури в умовах австро-угорського гноблення чеська доба позначилася помітним відродженням духовного життя, активізацією всіх суспільних процесів, урізноманітненням форм і засобів мистецької комунікації. Нові тенденції ще тільки намічались і фактично не сягали далі від двох найбільших міст Ужгорода і Мукачева.

У червні 1931 року художники об'єднались в Товариство діячів образотворчого мистецтва Підкарпатської Русі (голова – А. Ерделі). Заплановані щорічні виставки, читання лекцій для населення – перші напрямки діяльності професійного об'єднання, що потребувало не тільки фінансової підтримки, але й відповідних умов. І якщо місцем для перших мистецьких зустрічей була винарня у готелі «Татра» на вул. Підградській (до 1937 року включно), то з місцем для виставок справи були значно гірші.

Проблему засвідчують пошуки зали для перших експозицій. Так, після перемовин з крайовим урядом вдалося отримати дозвіл на організацію першої виставки у спортивному залі Чеської народної школи ім. Т. Масарика (теперішня ЗОШ № 3), за що А. Ерделі особисто подарував одну з своїх робіт школі.

Серед варіантів приміщень для другої виставки розглядалися зали товариства «Просвіта», товариства О. Духновича, приміщення горожанської школи, Промислового будинку чи ужгородського казино. Ба, навіть кімнати в Ужгородському замку, де проживав на той час Ерделі. Через непридатність цих приміщень та фінансові труднощі ці пропозиції були відхилені. Тому спільним рішенням другу виставку Товариство організувало у Будинку громади міста Михайлівці, неподалік Ужгорода (тепер – Словаччина).

Організація перших виставок яскраво ілюструє гостру нестачу виставкових площ в Ужгороді 1930-х. У цьому не слід звинувачувати владу, адже ще на початку 1920-х діяльність крайових художників важко було назвати активною. Не зважаючи на об'єктивні складнощі, художники проводили колективні виставки по всій Чехословаччині й причому за власний рахунок! Вже на кінець 1934 року їх було сім – в Ужгороді, Мукачеві, Михайлівцях та Кошицях.

Кав'ярня чеха Пурми – альтернативний виставковий простір, розташований на першому поверсі Будинку легіонерів (ветеранів Першої світової війни, які боролися за незалежність Чехословаччини) на центральній вулиці Корзо. У 1930-х тут постійно діяла змінна виставка робіт ужгородських митців, а також чеських художників, які відвідували чи працювали в Ужгороді. У відомій кав'ярні виставлялись не тільки знані, але й молоді художники – учні «Публічної школи рисунку» А. Ерделі та Й. Бокшая. Саме тут, у 1933 році, відбулась спільна виставка А. Коцки та А. Борецького, а згодом, у 1935 році, – персональна виставка А. Коцки. На думку відомого чехословацького дослідника С. Гапака, у середині 1930-х років кав'ярня Пурми стала справжньою «галереєю закарпатських митців».

У 1933 році в Ужгороді у кількох кімнатах колишнього жупанату організували Земський музей. Основу колекції склали експонати про господарство, природу та етнографію краю. А на початку 1938 року музей поповнився художньою галереєю на основі закупівлі творів художників земським урядом. Тоді для галереї виділили 4 кімнати.

В умовах війни, коли територія Підкарпатської Русі була окупована Гортіївською Угорщиною, мистецьке життя в Ужгороді не завершило. Проводились пленери та обмінні виставки. У відомостях 1940 року знаходимо інформацію про підготовку експозиційного приміщення постійно діючої виставки на другому поверсі кав'ярні «Фелвідейк». Кожен член Спілки підкарпатських художників

(реорганізована з Товариства діячів образотворчого мистецтва на Підкарпатській Русі у 1939 році) мав право виставляти свої роботи на 3 м² і щомісяця змінювати роботу. За кожен новий твір автор зобов'язувався вносити грошовий внесок у розмірі 1 пенге. Якщо робота продавалась, 12 % залишалось на користь галереї та Спілки.

Будинок правління Ужанського комітату – тепер Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшиа

В умовах Радянської України

Нова доба в історії Закарпаття розпочалася після возз'єднання із Радянською Україною у 1946 р. За постановою Закарпатського облвиконкому було ухвалене рішення про створення в Ужгороді картинної галереї. На основі художньої колекції Земського музею почала формуватися збірка, яку поповнили твори переважно у вигляді подарунків із центральних художніх музеїв Радянського Союзу. Для потреб галереї були виділені приміщення на площі Леніна, але згодом, у 1947 році, її експозиція зайняла 11 кімнат (в тому числі 5 великих залів) у приміщенні Ужгородського замку, де розміщувалась до кінця 1970-х.

У радянський період колективні та персональні виставки закарпатських художників стали основою змінних експозицій музею та поповнювали його фонди. Планові закупівлі та дарунки авторів суттєво розширили мистецьку збірку, що викликало потребу нових експозиційних площ. У 1978 році картинна галерея «повернулася» до рідних пенат – у приміщення колишнього жупанату, де розміщується й по сьогодні.

У той час робота найбільшої галереї Закарпаття відображала чітку систему планування виставок, прив'язаних до дат та «ідеологічних» подій. Консервативна структура музею передбачала постійні та змінні експозиції, тож про варіативність діяльності годі було вести мову. Головним організатором та виконавцем «замовлень» була регіональна організація Спілки художників, з обов'язковим виставкомом, розбором й обговоренням експозиції. У сьогоднішніх умовах музей поступово осучаснює свою стратегію (наступний 2017 рік оголошено модерним) та намагається розширити поле діяльнос-

ті. Проте внутрішній простір історичної будівлі з немобільними амфіладними приміщеннями, що помережені вікнами та нішами, є доволі складним для формування сучасних експозицій і тримає виставковий простір у форматі архаїчного уявлення про музей.

Ще у 1970 році в адміністративній будівлі Закарпатського обласного музею народної архітектури та побуту відкрились нові просторові зали, облаштовані під виставки різноманітного характеру. У перші роки діяльності музею тут розміщувались тематичні експозиції, присвячені народному мистецтву Закарпаття. Останні десятиліття – це виставковий майданчик для митців області, не зважаючи на їхні професійні досягнення та приналежність до об'єднань. У 2012 році виставковий простір музею розширився ще однією залом (тепер загальна виставкова площа – 430 м²), де сьогодні відбуваються різноманітні тематичні акції, які популяризують народне мистецтво краю.

Ужгородський художній салон середини 1970-х (за 20 років змінив 4 локації) – виставковий майданчик, який став важливою ланкою у ланцюгу комунікації «автор–глядач–власник». На тлі офіційних експозицій, де твори можна було лише пасивно «споживати», робота Салону давала безпосередню можливість доторкнутись до мистецтва впритул.

Початок 1980-х – неоднозначний період розвитку закарпатського мистецтва. З одного боку, це – час розквіту регламентованого мистецтва, а з іншого – пошуків творчих пошуків серед молодих художників. Кульмінацією боротьби між новим і старим мистецтвом у 1980-х роках стало відкриття «Клубу творчої молоді» – «Форум», який у 1982 році розпочав свою діяльність в кафе в історичній частині Ужгорода. У часи брежнєвського застою відкриття альтернативного виставкового простору у підвальному приміщенні стало імпульсом, що спонукав до активності творчу молодь.

Інтер'єр клубу Форум, 1985 рік. Фото О. Попова

У середині 1980-х відкрились й виставкові зали Спілки художників (з 1996 р. – галерея «Ужгород»), збудовані за проектом, який враховував специфіку відповідних приміщень. Діяльність галереї була спрямована на популяризацію творчості спілчан Закарпаття. Для членів регіонального представництва СХУ понад 400 м² стали справжнім дарунком на тлі розбурханого життя середини 1980-х. Проте у коловороті 1990-х площі галереї скоротились до

170 м², решту здавали в оренду, що дозволило акумулювати кошти на підтримку діяльності 30 НСХУ.

За словами теперішнього директора Миколи Шете, протягом року в галереї «Ужгород» відбувається 20-24 планові виставки. Як правило, це – різнохарактерні експозиції членів спілки та тематичні виставки, ініційовані секціями. Виставкові площі використовуються й для проведення інших міських подій, до прикладу, традиційної «Виставки квітів», «Книги-Фест» та інших. Проблемним питанням залишається переоблаштування простору галереї до сучасних вимог: освітлення та технічне забезпечення, що дозволило б розширити спектр роботи галереї. Варто зазначити, що для відвідувачів вхід до галереї залишається безкоштовним.

Наприкінці 1980-х художник Йосип Черній спробував створити в Ужгороді галерею сучасного мистецтва «Корзо». Приватна ініціатива була спровокована бажанням представити актуальне мистецтво Закарпаття та об'єднати художників, які виділялись на тлі «офіційного» ешелону. На жаль, про його ідею сьогодні нагадують лише стіни законсервованого будівництва та розроблений логотип, який зберігся в архівах митця.

Доба Незалежності

На початку 1990-х індивідуально-герметичний світ закарпатського живопису поринув у авангардні експерименти. Численні молодіжні виставки формувались за принципом «без цензури» і відверто ігнорували «традиційні» виставкові площі. Експериментальні роботи експонували під відкритим небом, у бомбосховищі, ба, навіть у витверезнику! Це була спроба відокремитись від пасивного відображення дійсності у час декларацій та активних дій.

Наприкінці 1991 року альтернативним простором в Ужгороді стала галерея «Дар» (директор – Борис Сазонов), яка відкрилась у двох залах краєзнавчого музею. Протягом 3-х років її діяльність розгорталась за принципом роботи з конкретним колом молодих художників (П. Керестей, П. Ковач, Т. Табака та ін.) та створення власних проектів, які презентували неофіційні індивідуальні художні практики й зосереджували увагу на фігурі самого автора.

Відкриття виставки в галереї «Дар», початок 1990-х

Ще на початку 1990-х в Ужгороді означилась проблема наповнення наявних виставкових площ творами, які б відображали специфіку та ритм змін. Час, який давав можливість проявити і заявити про себе, вимагав трансформації та переорієнтації експозиційних просторів. Змінити стратегію класичного музею, показавши співпрацю представників різних видів мистецтв та творчість неформальних художників, спробував тодішній директор художнього музею Володимир Дегтярьов. За його задумом, простір музею поступово мав би перетворитися на соціокультурний мистецький центр, де відбуваються не тільки виставки. Так сприйняття глядача про те, що музей – це нудно, помінялось, не послаблюючи його змістовної глибини. Завдяки менеджментським якостям Дегтярьова вдалося влаштувати першу персональну виставку нонконформіста Ечі Семана, «не-членів» Іштвана Молнара та Володимира Черепані, німця Клауса Хіппа, представити колекцію Дармштатського музею, але капітальний ремонт приміщення став головною проблемою не тільки цього директора.

Січень 2003 року – старт неформальної галереї «Коридор». Ідея організувати мистецький простір

у приміщенні колишнього Художфонду (вул. Пархоменка, 7) належить художнику Павлу Ковачу – учневі та ідейному послідовнику нонконформіста Павла Бедзира, де на другому поверсі знаходилась його творча майстерня. Після смерті художника у липні 2002 року, в день його народження (27.01) відбулася перша імпровізована акція, що стала точкою відліку історії неформальної галереї.

Приміщення колишнього Художфонду, де на 2-му поверсі розміщується неформальна галерея «Коридор»

За 13 років виставковий простір став платформою молодих художників та альтернативного мистецтва Ужгорода. Серед численних акцій: тематичні виставки Павла Бедзира, Поп-Трансу, виставки пам'яті Іштвана Молнара та групи «Ліве око», акції АМ «Ротонда» у рамках арт-фесту «Березневі коті» та кураторські проекти Петра Ряски й Аттілі Гажлінського. Серед переваг неформального простору – відкритість до будь-яких експеримен-

тів. Коридорні виставки, як правило, обмежені термінами (48-76 год.) та мають найдемократичніші умови для експозиції.

У березні 2013 року відбулось відкриття мистецького центру «Галерея Ілька», найбільшого приватного галерейного простору, де враховано усі сучасні вимоги до закладів подібного спрямування. За задумом власника арт-центру художника, досвідченого арт-менеджера маркетингових комунікацій, члена правління благодійного фонду «Мистецький арсенал» Михайла Ілька, це – поліфункціональний центр, діяльність якого побудована на синтезі мистецтв. Чи не вперше в Ужгороді відштовхувались від ідеї, що мистецтво має стати частиною «споживчого кошика». Це суттєво вирізнялось від принципів роботи музеїв чи інших галерей. Повернути мистецтво до користування – одна з ключових позицій, з якої розпочав роботу арт-центр.

«Галерея Ілька», вул. Кошицька, 28

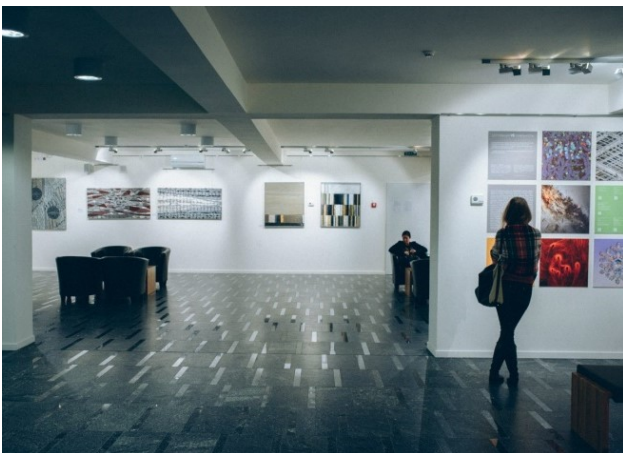
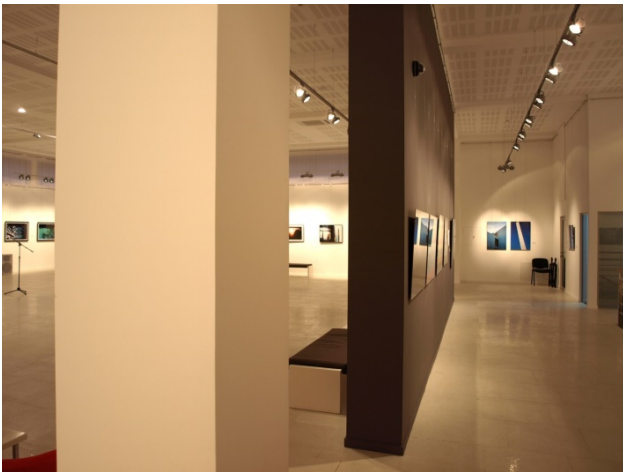
За три роки «Галерея Ілька» сформувала не тільки коло прихильників, а що найважливіше, – художників, які представляють contemporary art. За цей час ужгородці побачили твори понад 100 представників українського сучасного мистецтва. Серед візуальних проектів, які презентують «Галерею Ілька» – виставка творів Вазарелі, проекти «Невідомий відомий Павло Бедзір», «Великий перевіз», «BIRO», «Осінній салон», «Процес. Новітній реалізм в образотворчому мистецтві Закарпаття», виставка Івана Ілька, кураторські проекти Тараса Табаки та інші. Сьогодні тут відбуваються різноманітні мистецькі події: концерти та виставки, арт-ярмарки і фестивалі, презентації, тематичні шоу й освітні програми (розрахована кількість відвідувачів – 250+). Виставкові площі близько 750 м², найсучасніше технічне наповнення, візуалізація проектів засобами інтернет-ТБ – те, що вдалося реалізувати за цей час, а найголовніше – сформувати органічне середовище, де якість пропонованого культурного продукту є найвагомим критерієм.

Останні роки мистецька територія Ужгорода розширюється за рахунок численних кав'ярень, внутрішній простір яких прикрашають роботи закарпатських художників. Це або авторські тематичні

проекти, розроблені під конкретний інтер'єр чи характерну тематику, або нециклічні персональні виставки. Серед таких закладів виділяється арт-кафе «VOTO», яке від початку діяльності у 2014 році позиціонує себе як кав'ярня-галерея. Щомісяця у просторі закладу відбуваються персональні та групові виставки, які презентують творчість художників Закарпаття.

Арт-кафе «VOTO»

Виставкові зали «Галерії Ілько»

Що далі?

Лише побіжний огляд виставкових просторів Ужгорода окреслює його привабливі можливості та бажанням позиціонувати себе як культурно-мистецький центр. Занурення в історичну ситуацію доводить значний прорив у розширенні виставко-

вої панорами за останні 50 років та виявляє її поліваріантність. Ужгородська арт-ситуація демонструє досвід, цінності та генерування ідей представників різних поколінь, специфіку відносин яких визначає різновекторність. Ментально різні підходи у формуванні сучасного мистецького середовища є прикладом «горизонтальних» поколінь, з різними життєвими орієнтирами, які співіснують в один і той самий час.

І хоч до сьогодні Ужгород не має муніципальної галереї, арт-простір міста з кожним днем розширює свої горизонти і рухається з наголосом на всеохоплення. У центрі міста триває реконструкція історичної будівлі колишнього готелю «Корона», де за якихось 1,5 роки планується відкрити арт-центр на 1500 м²; доходить до завершення відновлення стародавніх винних льохів «Совине гніздо», де заплановано створити культурний центр з сучасними виставковими залами; виставки творів закарпатських митців організують навіть у приміщеннях Закарпатської ОДА та Генеральних консульствах Словацької і Угорської республік. Процес триває, що демонструє позитивне розростання виставкових площ, і, сподіваємось, дозволить художникам брати активну участь у глобальному діалозі мистецтва.

Відкриття виставки відомих закарпатських художниць Н. Пономаренко, Л. Корж-Радько, О. Кондратюк та О. Долгош в культурно-історичному центрі «Совине гніздо» 4 травня 2017

